

Porodnice Dětřichov u Moravské Třebové

Mezi pomocí těhotným dělnicím, rasovým výběrem a masovou vraždou

ALFONS ADAM

V květnu 1972 zveřejnil časopis *Vlasta*, oficiální orgán komunistického Československého svazu žen, článek s titulkem *Svědectví Dětřichovského lesa* o „porodním táboře“ pro nuceně nasazené dělnice ze zahraničí v obci Dětřichov (Dittersdorf) u Moravské Třebové v letech německé okupace. Historie tábora a těchto žen se tím ze dne na den stala známou v celé zemi, protože *Vlasta* byla nejčtenějším časopisem pro ženy v ČSSR, který navíc vycházel ve vysokém nákladu. V neposlední řadě i proto, že článek měl silný prosovětský podtext,¹ byl však příběh dětřichovského tábora v letech normalizace stejně rychle opět zapomenut.²

Krátce po přepadení Polska německou armádou byli odsud do Německé říše deportováni první muži a ženy na nucené práce. Nuceně nasazení byli umísťováni jak v průmyslových centrech, tak v i zemědělských podnicích na venkově. Zahraniční dělníci přicházeli do „původní říše“ i do Říšské župy Sudety, nikoli však na území Protektorátu Čechy a Morava.³ Zhruba čtvrtinu odvečených tvořily ženy; koncem září 1944 bylo na území sudetských žup z 240 000 nuceně nasazených 67 000 žen.⁴ Vedle 20 000 Češek z protektorátu jich pocházelo přes 35 000 z Polska a z obsazených území Sovětského svazu. Podíl žen mezi nuceně nasazenými z východní Evropy byl výrazně vyšší než mezi nasazenými ze západní Evropy.

Organizátoři nucených prací nebyli dobře připraveni. Očekávali otroky,

ale přišli lidé například se zdravotními potížemi. Dělníci s výjimkou „ostarbeiterů“ ze Sovětského svazu měli povinné zdravotní pojištění. Nejprve se ignorovalo, že v případě nemoci mohou vzniknout nároky ze strany nemocného. Při pracovní neschopnosti delší než dva či tři týdny byli nuceně nasazení běžně posíláni zpátky do vlasti. Toto řešení se zdálo být ekonomicky nejmýsluplnější, protože v okupované Evropě se množství náhradních dělníků jevílo jako nevyčerpatelné. Podobně se postupovalo u těhotných dělnic: buď byly posílány zpět do vlasti, nebo byly nuceny k potratu, protože německé pracovní úřady nechtěly přebírat náklady na porod a péči o děti.

V druhé půli války se situace změnila. Od útoku na Sovětský svaz a zejména po porážce u Stalingradu stále

rychleji stoupal počet německých mužů povoláných do vojenské služby a zároveň začal slábnout přísun nových pracovních sil. Nemocní dělníci tak nyní měli mnohem větší hodnotu. Byli častěji ošetřováni v nemocnicích a generální zmocněnec pro pracovní nasazení (Generalbeauftragter für den Arbeitseinsatz, GBA) nabádal větší podniky k tomu, aby v táborech zřizovaly vlastní nemocniční oddělení.

Vznik porodních táborů pro těhotné dělnice a dětských domovů byl důsledkem nasazování žen na nucené práce, měl však i rasově politické důvody. Úřad rasové politiky NSDAP navrhl už v listopadu 1939 „zvláštní zacházení s rasově cennými dětmi“ na polských územích přičleněných k Německé říši. Na „rasově cenné děti“ se v co nejmladším věku mělo přestat

1 [...] Sovětská armáda jí zachránila život, přišla včas, zrovna tak jako v roce 1968, kdy ji soudružka Chomiszáková přivítala jako své nejlepší přátele [...]. TOMŠŮ, Libuše: *Svědectví Dětřichovského lesa*. *Vlasta*, 1972, roč. 26, č. 18, s. 17.

2 Od roku 1976 se však každoročně koná 8. května osmikilometrový vzpomínkový běh Dětřichovský memoriál, který vede z místa porodního tábora do Moravské Třebové.

3 K rozdílnému vývoji nuceně práce v Říšské župě Sudety a Protektorátu Čechy a Morava srov. ADAM, Alfons: *Otroci Třetí říše. Pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. GplusG, Praha 2016, s. 21–96.

4 *Der Arbeitseinsatz im Großdeutschen Reich*, Nr. 11/12 vom 30. Dezember 1944. Der Beauftragte für den Vierjahresplan. Der Generalbevollmächtigte für den Arbeitseinsatz, Berlin 1944, s. 10, 24.

Ženský časopis Vlasta poprvé informoval širokou veřejnost o porodním táboře Dětrichov v roce 1972

Repro: Vlasta 1972/18

vztahovat vysídlení z Německé říše do Generálního gouvornementu a měly vyrůstat v německých dětských domovech nebo v německých pěstounů jako Němci. Prováděním této germanizace byl pověřen spolek Lebensborn.⁵

Vedoucí Říšské župy Horní Podunají August Eigruber (1907-1947) navrhl v červenci 1942 Heinrichu Himmlerovi zřízení speciálních domovů pro děti nuceně nasazených dělnic. Cílem Eigruberových plánů bylo zachování pracovních sil matek, které pracovaly především jako pomocnice v hospodářství u německých sedláků a jako pomocné dělnice ve zbrojařském průmyslu. Koncem roku 1942 rozhodl i generální zmocněnec pro pracovní nasazení Fritz Sauckel (1894-1946) o *bezvýhradném pone-*

*chání zahraničních dělnic v případě těhotenství na území Říše.*⁶ Na konferenci, kterou svolal počátkem roku 1943, shrnul Heinrich Himmler oba plány a vysvětlil, že v budoucnu všechny zahraniční děti narozené v říši podstoupí rasovou zkoušku a při pozitivním výsledku – splní-li rasová kritéria – budou ubytovány buď v domově Národně socialistické péče o blaho lidu (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV), nebo v tzv. pečovatelských domovech pro děti cizinců. V praxi byly porodnice a pečovatelské domy pro děti cizinců většinou jedno a totéž místo.

Při péči o těhotné nuceně nasazené ženy i o jejich děti vyvstal další problém – musely být ubytovány odděleně od německých matek a dětí a jako

ošetřovatelský personál se o ně mohli starat opět jen cizinci (*fremdvölkisch*). Pečovatelské domovy pro děti cizinců vznikaly především v průmyslových oblastech. Při jejich zřizování na venkově, jež měl zajišťovat Říšský vyživovací ústav (Reichsnährstand), docházelo k mnoha organizačním problémům, takže většina dětí nuceně nasazených zahraničních dělnic se rodila přímo v hospodářstvích a ani nadále jim nebyl umožněn přístup do nemocnic.

Společným znakem všech ošetřovatelských zařízení pro zahraniční dělnice a jejich děti byla špatná až katastrofální úroveň péče. Úřední vyhlášky stanovovaly, že *zaměstnavatelé mají zajistit základní péči při porodu a první zaopatření dětí* (GBA,

5 Odhady Spolku uloupených polských dětí (Geraubte Kinder - vergessene Opfer e.V.) vycházejí z počtu 200 000 dětí, z nichž se 40 000 vrátilo po skončení války do Polska.
 6 Sauckelův dopis prezidentům zemských pracovních úřadů z 15. 12. 1942 viz REITER, Raimond: *Tötungsstätten für ausländische Kinder im Zweiten Weltkrieg. Zum Spannungsverhältnis von kriegswirtschaftlichem Arbeitseinsatz und nationalsozialistischer Rassenpolitik in Niedersachsen*. Verlag Hahnsche Buchhandlung, Hannover 1993, s. 247-248. Překlad citací, respektive této studie z němčiny Anna Papp.

Znak místního oddělení Říšského vyživovacího ústavu

Foto: Von N-Lange.de / Wikimedia Commons

15. 12. 1942). Jiné úřady označovaly plánované tábory obecně užívanou rasistickou nacistickou dikcí jako „jednoduché, prosté porodnice“ nebo „prosté dětské domovy s péčí vykonávanou cizinci“. Důsledky této „jednoduchosti“ byly děsivé. Vedoucí NSV Erich Hilgenfeldt (1897-1945) navštívil v srpnu 1943 hornorakouský „testovací domov“ v obci Spital am Phyrn, který měl být podle vedoucího župy Eigrubera vzorem pro tyto domovy, a ve zprávě pro Heinricha Himmlera stručně popsal tamní nelidské poměry. Všichni kojenci v domově byli podvyživení, protože denně dostávali pouze půl litru mléka a 1,5 kostky cukru. Jako důvod uvádí Hilgenfeldt nevyjasněnost základního stanoviska ohledně toho, zda děti mají žít, nebo ne.⁷ Himmler nařídil péči o kojence ve Spitalu zlepšit, přesto zde mezi létem 1943 a lednem 1945 zemřelo 38 z 97 batolat.

Těhotné dělnice z Polska a dalších východoevropských zemí se podle předpisů GBA dostávaly do příslušných porodnic většinou na konci těhotenství. Zaměstnavatelé požadovali, aby se ženy po porodu vrátily co nejdříve zpátky na své pracovní místo, což zpravidla znamenalo po jednom až třech týdnech. Větší průmyslové podniky běžně zřizovaly v rámci táborů pro nasazené dělníky dětské domovy pro cizince. Matky se tak o své děti mohly starat po práci. Dělnice v zemědělství měly situaci složitější, děti si směly přivést s sebou do hospodářství, jen když to sedlák výslovně dovolil. Většina zemědělců ale v dětech viděla jen „zbytečné stravníky“.⁸ Pokud hospodář zakázal přítomnost dítěte na statku, musela ho žena ponechat v pečovatelském domově pro děti cizinců. Děti, které neodpovídaly rasovým kritériím a nepřevzal je žádný z nacistických dětských domovů pro pozdější adopci

árijskými rodinami, většinou zemřely kvůli podvýživě nebo nemoci.⁹

Z tábora na stavbu dálnice k porodnici

Vraťme se ale k porodnímu táboru v Dětrichově, malé obci ležící šest kilometrů na severovýchod od Moravské Třebové. Po mnichovské dohodě v říjnu 1938 se vesnice se svými tehdy 400 téměř výlučně německojazyčnými obyvateli stala součástí Říšské župy Sudety a byla přičleněna k Německé říši. Ještě před okupací Prahy a zřízením Protektorátu Čechy a Morava začaly stavební práce na dálnici Vratislav-Vídeň, která měla vést na československém území z Králíků do Mikulova. Zřízení protektorátu nemělo žádný vliv na další realizaci stavebních plánů.¹⁰

V pravidelných odstupech několika kilometrů vznikaly podél plánované dálnice dělnické ubytovny, a tak tomu

Pilíř nedostavěného mostu dálnice Vratislav-Vídeň pod hrází Brněnské přehrady

Foto: Dezidor / Wikimedia Commons

7 Dopis Ericha Hilgenfeldta Heinrichu Himmlerovi z 11. 8. 1943 viz REITER, Raimond: *Tötungsstätten für ausländische Kinder im Zweiten Weltkrieg*, s. 247-248.

8 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-25-1, překlad protokolu z výslechu Marie Popovové sovětskou státní bezpečností v Lipecku z 23. 4. 1971, s. 55.

9 ZEGENHAGEN, Evelyn: Facilities for Pregnant Forced Laborers and Their Infants in Germany (1943-1945). In: *Children and the Holocaust. Symposium Presentations*. United States Holocaust Memorial Museum, Washington D.C. 2004, s. 65-75.

10 VYMĚTALÍK, Jiří: Německá průběžná dálnice Vratislav-Vídeň a její pracovní zázemí. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 12. ABS, Praha 2014, s. 153-216.

bylo i v Dětřichově. Protože se se stavbou tamního úseku nikdy nezačalo a celý projekt byl v dubnu 1942 předčasně ukončen, nebyl zdejší pracovní tábor, sestávající ze čtyř dřevěných budov a z budov pro kuchyni a prádelnu, nikdy obsazen dělníky a od svého vybudování na konci roku 1939 zůstával prázdný.

V srpnu 1942 přišli do tábora první dělníci nasazení na nucené práce. Jednalo se o muže a ženy z Polska, Ukrajiny a Ruska. Bydleli v Dětřichově a byli posíláni k různým zaměstnavatelům v okolí. Protože byl tábor, po dvou měsících opět rozpuštěn, šlo nejspíš o žňové práce.¹¹ Vedoucím tábora byl Franz Steiger (nar. 3. 5. 1896) z vedlejší vesnice Starý Maletín.

V následujících měsících byl tábor opět prázdný. V srpnu 1943 sem dorazil transport se zhruba 50 těhotnými dělnicemi (Polkami a dělnicemi z Východu) a 25 kojenci ze sousedního porodního tábora Rozstání. Odkdy existoval porodní tábor v Rozstání, není jasné, stejně nejasný je i důvod jeho zrušení na konci roku 1943. Oba porodní tábory, Rozstání a Dětřichov, fungovaly několik měsíců souběžně. I Rozstání byl původně tábor pro dělníky pracující na výstavbě dálnice, který se nejspíše od září 1942 využíval jako tábor porodní, ale také jako místo pro fyzicky i psychicky nemocné dělníky z Východu.

Vedoucím porodního tábora Dětřichov, který byl podřízen Říšskému vyživovacímu ústavu, se stal opět, jako už rok předtím v případě tábora pro nuceně nasazené, Franz Steiger. Měl v této činnosti již delší praxi, protože od roku 1939 až do ukončení prací na dálnici na jaře 1942 vedl tábor v Rozstání. Do tohoto tábora

V prostřední budově s velkými komíny byla umístěna kuchyň a sociální zařízení. Ubytovny pro těhotné ženy a děti byly na pravé straně. Foto: ABS

přišlo v roce 1941 asi 70 židovských vězňů z hornoslezského regionu Sosnowiec, kteří však nepracovali na dálnici, nýbrž na pile v sousedních Linharticích.¹²

Franz Steiger byl z neznámých důvodů v říjnu 1943 z pozice vedoucího porodního tábora Dětřichov sesazen. Na jeho místo přišel Oskar Fränzl z Lubníku u Lanškrouna. Odborný zdravotnický dozor nad táborem měl úřední lékař Franz Tuppy (nar. 27. 1. 1893) z Moravské Třebové, vedoucím lékařem v táboře byl Rus MUDr. Alexander Brjancev (nar. 1916), který už předtím pracoval v Rozstání. Pomáhali mu jeho manželka Naděžda Brjancevová a sovětský kolega Vasilij Fjodorovič Sobolov.¹³ U porodů asistovaly dvě další sovětské zdravotnice a o novorozence se staralo sedm polských a sovětských ošetřovatelek.¹⁴ Veškerý lékařský personál

byl z řad nuceně nasazených. Vedoucí dětského oddělení byla Němka Marie Olbertová, která ke konci války utekla na Západ. Kromě toho měl tábor sedm civilních zaměstnanců – všichni pocházeli z blízkého okolí a v Dětřichově pracovali v kuchyni, jako topiči, ošetřovatelky dětí nebo jako ostraha.¹⁵

Děti z domova byly stejně jako těhotné ubytovány v jednoduchých ubikacích podle normy Říšské pracovní služby. Každá z dřevěných jednopatrových budov byla rozdělena do šesti až osmi místností, v nichž stálo průměrně šest až deset postelí. Kuchyň a jídelna byly umístěny ve zděné budově. Koncem října 1944 bylo v porodním táboře Dětřichov 33 těhotných a 26 matek v šestineděli s 26 novorozeny. V dětském domově s kapacitou 60 dětí jich bylo 40.¹⁶ Zemřelí kojenci se nejdříve pohřbívali

11 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, svědecká výpověď Franze Steigera v závěrečné zprávě SNB o táboře v Třebářově z 9. 4. 1946, s. 18.

12 United States Holocaust Memorial Museum, RG-50.477.0120, rozhovor s Josephem Scheinem z 30. 7. 1992; srov. JANDA, Tomáš - LIDL, Václav: *Německá průchozí dálnice, I. díl - Severní úsek*. Ředitelství silnic a dálnic ČR, Praha 2008, s. 25.

13 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, překlad svědecké výpovědi Naděždy Michailovny Brjancevové před zástupcem prokurátora Kyjevské oblasti z 28. 4. 1972, s. 117-121.

14 Tamtéž, svědecká výpověď Marie Wondrowé z Dětřichova v závěrečné zprávě SNB v Třebářově o táboře Dětřichov z 9. 4. 1946, s. 16.

15 Bundesarchiv Berlin, R 1501/3109, spěšná zpráva župního pracovníka úřadu o trvale práce neschopných pracovních silách z 20. 10. 1944.

16 Tamtéž.

na hřbitově v sousedním Starém Městě, později v lesíku nedaleko tábora.

Nejpozději od roku 1944 sloužila část tábora Dětrichov také jako ošetrovna pro dospělé nuceně nasazené.¹⁷ Šlo o shromaždiště zřízené generálním zmocněncem pro pracovní nasazení, odkud měli být nemocní a starí dělníci vraceni do své vlasti. Kvůli chybějícím přepravním kapacitám i postupu Rudé armády však byly zpětné transporty už koncem roku 1943 zrušeny, a shromaždiště se tak proměnila v tábory utrpení a umírání. Ve shromaždišti Dětrichov se v říjnu 1944 nacházelo 34 nemocných (19 mužů, 14 žen a 1 dítě), z nichž čtyři měli tuberkulózu.¹⁸ Dne 9. května 1945 byl tábor v Dětrichově osvobozen Rudou armádou. V té době žilo v dětském oddělení asi 30 dětí. Matky si po osvobození své děti z tábora vyzvedly. Děti, jejichž matky se nepřihlásily, byly repatriovány členy ošetrovatelského personálu zpátky do vlasti.¹⁹

Poměry v táboře

Téměř 30 let po skončení války, v dubnu 1972, vyslyšali v rámci československého vyšetřování úředníci sovětské státní bezpečnosti ohledně Dětrichova doktora Brjanceva. Brjancev padl na podzim 1941 jako vedoucí sanitního oddílu do německého zajetí, uprchl, byl však dopaden a v květnu 1942 deportován do pracovního tábora Rozstání. Tam převzal vedení porodního oddělení a zřídil oddělení pro novorozence. V tomto

táboře poznal ještě téhož roku mezi pacientkami ošetrovny pro cizince svoji pozdější manželku. Podle jeho výpovědi bylo porodní oddělení v Dětrichově obsazeno průměrně 20–25 ženami, denně se zde rodilo tři až sedm dětí.²⁰

Novorozenci zde dostávali pouze čtvrt litru mléka denně a šest matek se dělilo o dva kilogramy chleba.²¹ První vedoucí tábora Franz Steiger poukazyval na předpisy příslušného zásobovacího úřadu v Moravské Třebové, a pokoušel se tak zbavit zodpovědnosti. Ve své výpovědi v internačním táboře pro Němce v Postřelmově tvrdil, že z funkce vedoucího tábora byl odvolán proto, že ženám a dětem vydával příliš velké přídělky.²² Proti tomu vypověděla většina svědků, že po Steigerově odvolání se počet úmrtí snížil. Mělo to být především díky lepšímu zásobování za nového vedoucího tábora Fränzla.²³

Osud dětí, které z porodního oddělení přešly do dětského domova Dětrichov, zůstává do velké míry neobjasněný. Jejich „výběr“ podle rasových kritérií nebyl potvrzen žádnou z žen, jež byly vyslyšány většinou až o několik desetiletí později. Existují pouze zprávy těch, které si mohly po porodu v Dětrichově vzít svoje děti s sebou na pracoviště, nebo žen, jejichž děti v Dětrichově zemřely. Jediný doklad o předání dětí do Lebensbornu pochází od vedoucí dětského oddělení Marie Olbertové: [...] že se těmto dětem bude dařiti dobře, poněvadž přijdou do státní výchovy a budou poněmčeny.²⁴

Realita dětí v dětrichovském domově byla jiná a Marie Chomiszáková (nar. 23. 3. 1921), která pocházela z obce Beniowa v jihovýchodním Polsku (po roce 1945 součást Ukrajiny) a počátkem roku 1940 byla přes průchozí tábory v obci Jasło a v Krakově deportována k nucenému nasazení do Krnova, ji popsala jako velmi drastickou. Marie Chomiszáková byla nuceně nasazena v hospodářství Edmunda Adama v Hynčicích u Krnova. Její pozdější manžel pracoval jako polský válečný zajatec v blízkém Jeleni také u sedláka a mohli se spolu setkávat o volných nedělích. V roce 1943 Marie Chomiszáková otěhotněla a 23. prosince téhož roku byla poslána s dalšími nuceně nasazenými železničním transportem do Moravské Třebové. Odtamtud musela ve vysokém stupni těhotenství dojít pěšky do porodního tábora Dětrichov, kde 30. ledna 1944 přivedla na svět syna Michaela. O běžném chodu tábora, zvláště oddělení pro děti, jejichž matky se musely vrátit samy na svá pracoviště, vypověděla: *Děti byly ve velmi zuboženém stavu, neuměly chodit ani mluvit a bylo strašné se na ně dívat. Nikdo jim nevěnoval žádnou péči, k jídlu dostávaly odstředěné mléko – modrou vodu a byla tam veliká úmrtnost dětí i dospělých osob. Nepamatuji si již, kolik z těchto starších dětí umíralo denně, ale novorozeňat umíralo denně průměrně 6–8. Velká úmrtnost v táboře byla i u dospělých osob. Všechny oběti byly pohřbívány v blízkém lesíku u tábora.*²⁵

Výpovědi Marie Chomiszákové, která se svým mužem po skonče-

17 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, svědecká výpověď Johanna Klementa v závěrečné zprávě Sboru národní bezpečnosti v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 19.

18 Bundesarchiv Berlin, R 1501/3109, spěšná zpráva župního pracovníka úřadu o trvale práce neschopných pracovních silách z 20. 10. 1944.

19 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, překlad svědecké výpovědi Naděždy Michailovny Brjancevové před zástupcem prokurátora Kyjevské oblasti z 28. 4. 1972, s. 117–121.

20 Tamtéž.

21 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, svědecká výpověď Karla Bahra z Dětrichova v závěrečné zprávě SNB v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 16.

22 Tamtéž, svědecká výpověď Franze Steigera z Dětrichova v závěrečné zprávě SNB v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 18.

23 Tamtéž, svědecká výpověď Karla Bahra z Dětrichova v závěrečné zprávě SNB v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 16.

24 Tamtéž, poznámka o výslechu Franze Umlaufa o porodním táboře Dětrichov, 19. 10. 1971, s. 71.

25 Tamtéž, poznámka o výslechu Marie Chomiszákové z 2. 9. 1971, s. 39–40.

Zemřelé děti byly pohřbeny na hřbitově vedle tábora. Kdo zde postavil kříže, není známo.

Foto: ABS

ní války žila v Bruntále, potvrzuje i nemnoho existujících dalších svědeckých výpovědí nuceně nasazených. Zachytily je teprve výslechy někdejších sovětských a polských nuceně nasazených, které proběhly na základě československé žádosti o mezinárodní úřední výpomoc v letech 1972 a 1973.

Marii Popovovou (nar. 1915) zatkl Němci na podzim 1941 v blízkosti Smolenska a v létě následujícího roku byla dopravena na severní Moravu, kde musela pracovat u tří různých zemědělců v okolí Lanškrouna. V Rudolticích poznala sovětského zajatce, s nímž otěhotněla. Koncem února 1944 ji majitelka hospodářství, kde byla nasazena, odvezla autobusem do porodního tábora Dětřichov. Zde 28. února 1944 přivedla na svět dvojčata Tamaru a Naděždu. Asi po pěti měsících v Dětřichově se Marie Popovová vrátila zpátky na statek, podle rozhodnutí jeho majitelky ale musela v táboře nechat jednu ze svých dcer – Tamaru. Doktor Brjancev Marii slíbil, že ji může každou

neděli navštěvovat, ale už po týdnu dostala písemnou zprávu, že její dcera zemřela.²⁶ Popovová měla podezření, že malá Tamara byla v Dětřichově zabita. Naděžda spolu s matkou válku přežila.²⁷

O podobných zkušenostech z Dětřichova vypovídala i druhá ruská nuceně nasazená dělnice, Anna Vojceščuková ze Smolenska. V květnu 1942 byla deportována do Šumperka, kde byla nasazena na práci ve statku. Seznámila se zde se sovětským válečným zajatcem a v roce 1944 otěhotněla. V prosinci 1944 byla odvezena do Dětřichova, kde po dvou dnech porodila dceru. Hospodář, u něhož byla nasazená, děti na svém statku nechtěl, Anna Vojceščuková musela proto dceru asi po čtyřech týdnech zanechat v Dětřichově. Po měsíci tam byla povolána, protože dítě bylo nemocné. *Šla jsem se podívat na svou dcerku. Ležela mezi jinými dětmi. Všechny děti byly položivé, umořené, některé špulily ústa, některé zatahovaly oči pod čelo, děti divoce křičely. Na toto všechno bylo pro mne jako matku*

těžké se dívat. Ještě za nějakou dobu mi oznámili, že moje dítě zemřelo.²⁸

Sovětské i polské úřady se na základě předběžných československých vyšetřování zajímaly hlavně o roli doktora Brjanceva v Dětřichově. Valentina Godlevská byla v pátém měsíci těhotenství v červnu 1943 deportována z běloruského Polocku do Vikantic u Hanušovic na severní Moravě. Rodina, kde byla nasazena na práce v zemědělství, ji v září poslala porodit do Dětřichova, kde zůstala až do osvobození tábora Rudou armádou v květnu 1945 (pracovala tam v táborové kuchyni). Podle jejích vzpomínek zemřelo v Dětřichově hlavně kvůli špatné výživě jen v říjnu 1943 více než 30 novorozenců. Mnohé matky, které měly nechat své děti v táboře, spáchaly sebevraždu. Ze zaměstnanců tábora si Valentina Godlevská stěžovala hlavně na ruského doktora Alexandra Brjanceva, zatímco o ostatních zaměstnancích, ani o Němcích, neuvedla nic špatného.

Rovněž tři polské ženy, které byly v únoru 1972 vyslechnuty během jednoho dne před Hlavní komisí pro vyšetřování válečných zločinů v Polsku, vypovídaly Brjancevovi k tíži. Vyslýchané Henryka Sobkowiczová (nar. 21. 12. 1916), Stanisława Stachová (nar. 11. 1. 1924) a Bronisława Kruková (1. 12. 1919) se před výslechem nebo během něj setkaly. Společný výslech měl ovšem za následek, že jejich výpovědi si jsou velmi podobné. Henryka Sobkowiczová a Stanisława Stachová se nejspíš znaly z Dětřichova, protože jejich děti se narodily jen šest dní po sobě. Všechny tři obvinily Alexandra Brjanceva, kterého identifikovaly podle fotografie z doby války jako „doktora s vousy“, že ženy v táboře pravidelně bil.

Henryka Sobkowiczová z okresu Rzeszow byla nasazena od roku 1941

26 Tamtéž, výpis z matriky dětí narozených v táborové porodnici v Rozstání a Dětřichově, okres Moravská Třebová. V rejstříku křtů faráře Jana Dočkala je zaznamenáno jak narození dvojčat 28. 2. 1944, tak jejich křest 19. 3. 1944 i Tamařina smrt 28. 7. 1944.

27 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, překlad protokolu z výslechu Marie Popovové sovětskou státní bezpečností v Lipecku z 23. 4. 1971, s. 51-56.

28 Tamtéž, překlad protokolu z výslechu Anny Vojceščukové sovětskou státní bezpečností ve Smolensku z 19. 5. 1971, s. 58.

do září 1943 spolu se svým mužem na statku v Třebářově. Po otěhotnění se na příkaz hospodáře dostala do Dětrichova. Dne 16. prosince 1943 přivedla na svět syna Eduarda, který přežil díky potravinám, jež Henryce posílal do tábora její muž. Po dvou měsících pobytu v táboře odjela se synem ke své matce do okupovaného Polska, kde se skrývala až do osvobození regionu v srpnu 1944.²⁹

Stanisława Stachová, která byla do Dětrichova dovezena 10. prosince 1943 a narodila se jí tam dcera Christina Stanisława, jež válku přežila, vypověděla, že Brjancev ženy bil *býkovcem, který měl stále u sebe*.³⁰ To potvrdila i Bronisława Kruková, jejíž dcera Julia přišla na svět v dětrichovském táboře 18. března 1944.

Třetí sovětskou svědkyní byla pozdější manželka ruského doktora Alexandra Brjanceva Naděžda Michailovna Brjancevová. Vyškolená zdravotní sestra z brovarského okre-

su v Kyjevské oblasti byla v květnu 1942 ve věku 21 let deportována do Svitav, kde byla nasazena v přádelně. Po několika měsících onemocněla a dostala se na ošetřovnu v porodním táboře Rozstání. Tam poznala Alexandra Brjanceva a na jeho přání zůstala až do konce války nejprve v Rozstání a od konce roku 1943 v Dětrichově, kde pracovala jako porodní asistentka. Jak lze očekávat, svého muže, pokud jde o jeho chování k ženám a dětem v Dětrichově, z ničeho neobvinila a zdůraznila: *Neznám případ, kdy by se zdravotnický personál špatně choval k osobám, které byly v táboře. Stalo-li se to - mám nyní na mysli odmítnutí přijímat na práci [v táboře] ženy s dětmi - pak to vycházelo ne od zdravotnického personálu, ale od německých úřadů a hospodářů „bauerů“*.³¹ I když Brjancevovu nevinu doložila pouze jeho manželka, žádné další vyšetřování proti „doktorovi s vousy“ se neuskutečnilo.

Problém s prameny

O táboře Dětrichov se z doby války nezachovaly téměř žádné dokumenty. Do značné míry se tak musíme opírat o podklady, které sesbíraly československé úřady bezprostředně po válce a znovu pak komunistické ministerstvo vnitra v 60. a 70. letech v rámci akce „Mozaika“, která měla za cíl právně potrestat nacistické zločince. Výsledky vyšetřování dostaly v roce 1976 k dispozici i západoněmecké úřady, nicméně případu porodního tábora Dětrichov se žádné státní zastupitelství neujalo. Jak u bezprostředně poválečného vyšetřování, které probíhalo ještě před vyhnáním německojazyčného obyvatelstva, tak u vyšetřování vedeného o 25 let později, byly však k dispozici téměř výhradně výpovědi svědků.

První sběr důkazů ke zdejšímu porodnímu táboře prováděl v srpnu 1945 Místní národní výbor Dětrichov. Byla pořízena fotodokumentace areálu tábora a hřbitova v jeho blízkosti. V budově táborové správy byly v kamnech nalezeny zbytky kartotéky pacientů, které však nebyly zajištěny jako důkazní materiál. Protože v Dětrichově nebyly vězněny ženy z Československa a existence hřbitova vedle tábora ještě nebyla známá, československé úřady neviděly důvod pro vyšetřování vraždy.

Na stanici Sboru národní bezpečnosti (SNB) v Třebářově byl v dubnu 1946 vyslýchán Franz Steiger, první vedoucí porodního tábora Dětrichov, který připustil, že pod jeho vedením tam od srpna do poloviny října 1943 zemřelo 40 až 50 kojenců, většinou na průjmová onemocnění.³² Přesto nebyl dále vyšetřován a o několik měsíců později byl vyhoštěn do Německa.

Tábor nebyl přísně střežen. Ženy a děti dělil od jejich okolí pouze laťkový plot. Foto: ABS

29 Tamtéž, překlad protokolu z výslechu Henryky Sobkowiczové Hlavní komisí pro vyšetřování válečných zločinů v Polsku ve Varšavě z 16. 2. 1973, s. 143–145.

30 Tamtéž, překlad protokolu z výslechu Stanisławy Stachové Hlavní komisí pro vyšetřování válečných zločinů v Polsku ve Varšavě z 16. 2. 1973, s. 149.

31 Tamtéž, překlad svědecké výpovědi Naděždy Michailovny Brjancevové před zástupcem prokurátora Kyjevské oblasti z 28. 4. 1972, s. 121.

32 Tamtéž, svědecká výpověď Franze Steigera v závěrečné zprávě SNB v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 18.

Další vyšetřování dovedlo úřady k Janu Dočkalovi, faráři ze sousedního Starého Města, který od 18. července 1943 do 8. května 1945 zaznamenával křty dětí z Dětřichova. Jeho seznam uvádí 243 narození a 68 úmrtí kojenců.³³ Prvních 13 Dočkalem zaznamenaných dětí se narodilo ještě v porodním táboře v sousedním Rozstání. Poslední narození v Rozstání datoval farář Dočkal 3. srpna 1943, první narození v Dětřichově o dva dny později. Dočkal prováděl na přání matek v nepravidelných odstupech o nedělích hromadné křty a křtil děti, které se mezitím v táboře narodily.³⁴ I když státním úřadům v roce 1946 vypověděl, že osobně v Dětřichově nikdy nebyl, roku 1954 popsal v dopise zástupci předsedy Okresního výboru Československého svazu protifašistických bojovníků své návštěvy kvůli křtům na pozemku tábora.³⁵ První křest tam provedl 9. srpna 1943.

Seznam zachycuje pouze děti, které Jan Dočkal pokřtil, což však nejspíš zdaleka nebyly všechny děti narozené v Dětřichově. Kolik ze zemřelých pokřtěných dětí bylo pohřbeno na hřbitově ve Starém Městě a kolik na „lesním hřbitově“ vedle tábora, není známo.³⁶ Vyšetřování v prvních poválečných měsících prokázalo 76 hrobů vedle tábora, ale není známo, zda jde o hroby jednotlivců, nebo hromadné, protože k exhumaci nedošlo.³⁷

Při vyhodnocování soupisu křtů není nápadná jen četnost porodů v období od zřízení porodního tábora v létě 1943 do zimy 1943/1944, ale zejména vysoký počet zemřelých dětí.

Vypadá to, že mezi kojenci v těchto obdobích řádilo několik epidemií, které si vyžádaly mnoho obětí. Jen v říjnu 1943 zemřelo deset dětí, v únoru 1944 počet zemřelých ještě stoupl (15 mrtvých). Teprve od léta roku 1944 měla správa tábora hygienické podmínky i výživu dětí v Dětřichově relativně pod kontrolou.

Dále je nápadné, že mezi narozením a úmrtím dítěte většinou uběhlo několik měsíců. U zemřelých dětí se tak jednalo skoro výhradně o kojence z dětského oddělení, jejichž matky byly v době jejich úmrtí už zpátky na svých pracovních místech. To, že se o své děti nemohly starat, pro ně mělo mnohdy fatální následky.

Údaje Jana Dočkala o počtu narození i úmrtí v Dětřichově mají však jen omezenou výpovědní hodnotu. Čísla ze seznamu křtů jsou v rozporu s více svědeckými výpověďmi. Porodní asistentka Naděžda Brjancevová, která

byla v Dětřichově od konce roku 1943 až do osvobození tábora, odhaduje celkový počet zde narozených dětí na 2000. To se shoduje s odhadem jejího manžela MUDr. Brjanceva. Zhruba polovina hospodářů z okolí bránila návratu nasazených žen s dítětem, které tedy musely děti nechat v táboře. Kvůli špatné výživě odhadoval Brjancev úmrtnost dětí zanechaných v táboře zpočátku na 80 %, později byla úmrtnost i přes některá zlepšení 40% - 50%, což znamená průměrně sedm až dvanáct mrtvých dětí měsíčně.³⁸ Jak již bylo uvedeno výše, podle prvního vedoucího tábora Franze Steigera zahynulo za jeho vedení v Dětřichově mezi srpnem a říjnem 1943 asi 40 až 50 dětí.⁴⁰ Starosta Moravské Třebové Franz Hickl uvedl v srpnu 1945 ve výslechu, že sám podepsal asi 150 úmrtních listů dětí a žen z Dětřichova. Počet obětí byl však podle něho vyšší, protože

Narození a úmrtí v Dětřichově podle seznamu pokřtěných dětí faráře Jana Dočkala³⁸

	narození	úmrtí
3. čtvrtletí 1943	31	7
4. čtvrtletí 1943	78	26
1. čtvrtletí 1944	73	24
2. čtvrtletí 1944	24	5
3. čtvrtletí 1944	5	5
4. čtvrtletí 1944	20	0
1. čtvrtletí 1945	8	1
2. čtvrtletí 1945	4	0
celkem	243	68

33 Tamtéž, výpis z matriky dětí narozených v táborové porodnici v Rozstání a Dětřichově, okres Moravská Třebová, s. 20.

34 Tamtéž, svědecká výpověď Jana Dočkala v závěrečné zprávě SNB v Třebáňově o táboře Dětřichov z 9. 4. 1946, s. 20.

35 Tamtéž, nedatovaný rukopis článku *Porodní tábor v Dětřichově* Josefa Zahradníka, zástupce předsedy okresního výboru Československého svazu protifašistických bojovníků, s. 78.

36 Tamtéž, závěrečná zpráva SNB v Třebáňově o táboře Dětřichov z 9. 4. 1946, s. 15.

37 ABS, f. E-6 (Ministerstvo vnitra - Správa internačních, sběrných a pracovních středisek Praha), inv. j. 8 (Zřízení a činnost koncentračních, zajateckých a jiných táborů v době okupace na území Čech, Moravy a Slezska 1945-1947), Pracovní tábor „Porodnice“ Dětřichov - Arbeitslager „Entbindungsheim“ Dittersdorf.

38 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, Výpis z matriky narozených dětí v táborové porodnici v Rozstání a Dětřichově, okres Moravská Třebová.

39 Tamtéž, překlad protokolu výslechu Alexandera Nikitoviče Brjanceva sovětskou státní bezpečností v Kyjevě z 28. 4. 1972, s. 103-106.

40 Tamtéž, svědecká výpověď Franze Steigera v závěrečné zprávě SNB v Třebáňově o táboře Dětřichov z 9. 4. 1946, s. 18.

mu nebyly předkládány úmrtní listy za celou dobu existence tábora.⁴¹ Odhady Marie Chomiszákové, která byla v Dětrichově od prosince 1943 do března 1944 a mluvila o šesti až osmi mrtvých novorozencích denně, tedy celkově o 1000 až 1200 mrtvých, se nicméně zdají být nadsazené.⁴²

Falešná obvinění

Nedostatek dokumentů a výpovědi svědků, odhlédneme-li od „korunní svědkyně“ Marie Chomiszákové žijící v Československu, dal vzniknout mnoha nepodloženým obviněním, jež média důvěřivě přejala a předávala a předávají je dále. Chomiszáková obvinila ruského doktora Brjanceva, že do tábora tajně vpouštěl příslušníky SS, kteří ženy znásilňovali. Kromě toho měl podle ní spolu s německým lékařem Schmidtem provádět na dětrichovských ženách a dětech pseudomedicínské pokusy.⁴³ Chomiszáková obvinila tři lékaře z Dětrichova, že prováděli „vědecké pokusy o neplodnosti žen“, v rámci nichž byly ženy znásilňovány příslušníky německé armády. Doktoři měli podle ní také dětem v domově podávat injekčními stříkačkami medikamenty,

na následky jejichž působení do dvou nebo tří dnů zemřely.⁴⁴

Zdá se, že v popisu fungování tábora v Dětrichově Marie Chomiszákové se mísí její vlastní prožitky a cizí vzpomínky na jiné nacistické tábory.⁴⁵ Obecně známé podmínky v koncentračních táborech a vězeních Gestapa zkombinovala s vlastními vzpomínkami. Například popisovala, že dětrichovský tábor byl obehnan ostnatým drátem. Ve skutečnosti byl ohrazen laťkovým plotem. Dále byly podle ní ženy střeženy příslušníky SS. I zde se jejími vlastními vzpomínkami prolínají popisy koncentračních táborů, o nichž se Chomiszáková nejspíš dozvěděla z médií, jelikož na Dětrichov pouze volně dohlíželi neozbrojení němečtí civilisté z bližšího okolí.⁴⁶

Obzvláště komplikovaný je případ německého doktora Wilhelma Schmidta, pocházejícího údajně z Litvy, o němž už více než 50 let kolují hororové příběhy o medicínských pokusech na těhotných a o vraždách kojenců v Dětrichově. Jako narážku na biblickou postavu a vraha dětí měl dostat přízvisko „Herodes“.⁴⁷ Existence takové osoby a její působení v Dětrichově se však nedá prokázat. Zmínka o „Hero-

desovi“ se objevila poprvé v roce 1954 v konceptu článku o táboře Dětrichov od místopředsedy okresního výboru Československého svazu protifašistických bojovníků Moravská Třebová Josefa Zahradníka.⁴⁸ Zahradník ovšem označení „Herodes“ nevztahoval ke konkrétní osobě, ale obecně k vedení tábora, které bylo zodpovědné za smrt dětí. Státní bezpečnost (StB) v souhrnné zprávě k vyšetřování porodního tábora konstatovala, že o medicínských pokusech v Dětrichově neexistují žádné důkazy.⁴⁹

Závěrem

Pro většinu české společnosti jsou události, které se odehrály v letech 1938 až 1945 na území Sudet, stále neznámé a často nepochopitelné. K podobnému zjištění došla i první vyšetřovací komise stanice SNB v Třebářově ohledně tábora Dětrichov. Závěrečná zpráva, do níž byly zahrnuty i výpovědi pachatelů a svědků, kteří sami pracovali v táboře Dětrichov, uvádí: [...] *místní občané, kteří jsou ve směs německé národnosti, se o poměry v táboře nezajímali již z toho důvodu, že ženy a děti byly příslušníky států říší nepřátelských.*⁵⁰

41 Tamtéž, zpráva vyšetřování StB z 27. 6. 1970, s. 22.

42 Ve veřejné diskusi o počtu obětí z Dětrichova vystoupila rovněž někdejší senátorka KSČM Jitka Gruntová. Bez odkazu k pramenům uvádí 636 dětí narozených v Dětrichově, z nichž 206 mělo zemřít – viz <http://www.gruntova.cz/druha-svetova-valka/detrichovsky-tabor> (citováno k 12. 3. 2020).

43 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, poznámka o výsledku Marie Chomiszákové z 31. 5. 1971, s. 30.

44 Tamtéž, poznámka o výsledku Marie Chomiszákové z 2. 9. 1971, s. 39–40.

45 Mezi nejznámější překrucování vzpomínek patří případ Švýcara Binjamina Wilkomirského, který v roce 1995 zveřejnil své vzpomínky na dětství v Rize a pobyt v několika koncentračních táborech. V roce 1998 byl jeho příběh odhalen jako falešný. WILKOMIRSKI, Binjamin: *Bruchstücke. Aus einer Kindheit 1939–1948*. Jüdischer Verlag, Frankfurt am Main 1995.

46 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, svědecká výpověď Jana Klementa v závěrečné zprávě SNB v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 18.

47 Produktem tohoto mýtu je televizní reportáž *Porodní tábor v Dětrichově u Moravské Třebové – Mrazivé místo, kde za války zemřelo přes 200 novorozenat* – viz <https://www.televizeseznam.cz/video/krvava-leta/porodni-tabor-v-detrichove-u-moravske-trebove-mrazive-misto-kde-za-valky-zemrelo-pres-200-novorozencat-63901043> (citováno k 12. 3. 2020).

48 ABS, f. 325, sign. 325-25-1, Josef Zahradník, návrh článku *Porodní lágř*, 23. 4. 1954, s. 74–76. Redakce *Rudého práva* odmítla v roce 1965 článek otisknout. Srov. tamtéž, dopis redakce *Rudého práva* Josefu Zahradníkově z 3. 3. 1965, s. 81.

49 Tamtéž, vyhodnocení materiálů ke KT Dětrichov, Správa vyšetřování StB pro ČSR, 1. 12. 1972, s. 127–129.

50 Tamtéž, závěrečná zpráva SNB v Třebářově o táboře Dětrichov z 9. 4. 1946, s. 15.